

SÜNİ İNTELLEKT TEKNOLOGİYALARININ KİTABXANA-İFORMASIYA SAHƏSİNƏ TƏTBİQİ

Ədibə İmaş qızı İsmaylova,

*Tarix üzrə fəlsəfə doktoru,
Azərbaycan Milli Kitabxanası
Bakı ş., Xaqani 57
aismayilova@anl.az*

Açar söz: *süni intellekt, kataloqlaşdırılma və indeksləşdirilmə, elektron kataloq, virtual köməkçi, avtomatik ədəbiyyat tövsiyələri*

Ключевые слова: *искусственный интеллект, каталогизация и индексация, электронный каталог, виртуальный помощник, автоматические рекомендации литературы*

Keywords: *artificial Intelligence, cataloging and indexing, e-catalog, virtual assistant, automatic literature recommendations*

Xülasə: Məqalədə süni intellektin kitabxana-informasiya sahəsinə tətbiqindən, kitabxana proseslərini təkmilləşdirməyə və istifadəçilərə daha səmərəli informasiya xidmətləri göstərməyə kömək edən üstünlüklərindən, materialların indeksləşdirilməsindən və kataloqlaşdırılmasından, istifadəçi sorğularının işlənməsi, məlumatların təhlilindən və s. kimi bir çox gündəlik işləri avtomatlaşdırmağa imkan verməsindən bəhs edilir. Qeyd edilir ki, süni intellektin kitabxana və informasiya sahəsinə tətbiqi kitabxanalara vaxt və resurslara qənaət etməyə və proseslərin səmərəliliyini artırmağa imkan yaradır, bibliografik verilənlər bazalarının, ilk növbədə, elektron kataloqun axtarış imkanlarının təkmilləşdirilməsinə imkan verir.

Резюме: В статье рассматривается применение искусственного интеллекта в сфере библиотечного дела и информации, его многочисленные преимущества в улучшении библиотечных процессов и предоставлении более эффективных информационных услуг пользователям, индексации и каталогизации материалов, обработке запросов пользователей, анализе данных и т. д. Обсуждаются его преимущества, такие как возможность автоматизировать многие повседневные задачи. Отмечено, что применение искусственного интеллекта в библиотечно-информационной сфере позволяет библиотекам экономить время и ресурсы, повышать эффективность процессов, а также позволяет улучшить поисковые возможности библиографических баз данных, в первую очередь электронных каталогов.

Summary: This article discusses the many benefits of applying artificial intelligence (AI) in the library and information sector, which helps improve library processes and provides more efficient information services to users. It highlights how AI can automate many daily tasks, such as material indexing, cataloging, processing user queries, and data analysis. It is noted that the application of AI in libraries enables time and resource savings, increases process efficiency, and improves the search capabilities of bibliographic databases, particularly electronic catalogs.

Son illər süni intellekt müxtəlif sahələrdə, o cümlədən kitabxana-informasiya sahəsində geniş istifadə olunur. Kitabxana-informasiya sahəsində süni intellektin tətbiqi kitabxana proseslərini təkmilləşdirməyə və istifadəçilərə daha səmərəli informasiya xidmətləri təqdim etməyə kömək edən bir çox üstünlüklərə malikdir. Kitabxana-informasiya sahəsində süni intellektdən istifadə materialların indeksləşdirilməsi və kataloqlaşdırılması, istifadəçi sorğularının işlənməsi, məlumatların təhlili və s. kimi bir çox gündəlik işləri avtomatlaşdırmağa imkan verir. Bu, kitabxanalara vaxt və resurslara qənaət etməyə, proseslərin səmərəliliyini artırmağa imkan yaradır. Süni intellektin kitabxana-informa-

siya sahəsinə tətbiqi biblioqrafik verilənlər bazalarının, ilk növbədə elektron kataloqun axtarış imkanlarının təkmilləşdirilməsinə imkan verir.

➤ Süni intellekt kitabxanadakı sənədləri avtomatik indeksləşdirmək və təsnif etmək üçün istifadə edilə bilər. Maşın öyrənmə alqoritmləri və neyron şəbəkələrindən istifadə edərək sistem sənədlərin məzmununu təhlil edə və onlara müvafiq açar sözlər və kateqoriyalar təyin edə bilər. Bu, verilənlər bazasının tərtibini və kitabxanada axtarışı asanlaşdırır.

➤ Süni intellekt fərdiləşdirilmiş ədəbiyyat tövsiyələri təklif etmək üçün istifadəçilərin seçimlərini, oxuma tarixçəsini və digər məlumatları təhlil edə bilər. Sistem hər bir istifadəçi üçün ən uyğun kitab və ya məqalələri müəyyən etmək üçün birgə filtirləmə və ya məzmun təhlili alqoritmlərindən istifadə edə bilər. Bu, istifadəçilərə yeni və maraqlı məzmun tapmağa kömək edir.

➤ Süni intellekt istifadəçi suallarına cavab verə bilər, məlumatların axtarışına kömək edən və yardım xidmətləri göstərən virtual köməkçilər və chatbotlar yaratmaq üçün istifadə edilə bilər. Bu sistemlər kitabxananın internet saytlarına və ya mobil proqramlara inteqrasiya oluna bilər, istənilən vaxt, istənilən yerdə məlumat əldə etmək imkanı verir.

➤ Süni intellekt kitabxanadakı kitablar, məqalələr və digər materialların istifadəçi rəylərini və reytinglərini təhlil etmək üçün istifadə edilə bilər. Sistem avtomatik olaraq rəylərin mətnini təhlil edə, açar sözləri vurğulaya və rəyin ümumi tonunu müəyyən edə bilər. Bu, kitabxanalara istifadəçi seçimlərini müəyyənləşdirməyə, xidmətlərini və kolleksiyalarını təkmilləşdirməyə kömək edir.

➤ Gələcəkdə istifadəçilərə məlumat axtarmağa, suallara cavab verməyə və digər xidmətlər göstərməyə kömək edəcək virtual köməkçilər süni intellekt texnologiyalarına əsaslanacaq, istifadəçilərlə uyğun dildə ünsiyyət qura, onların sorğularını başa düşə və müvafiq məlumatları təqdim edə biləcəklər [3, s.20-21].

Kitabxana-informasiya xidmətinin ən vacib mərhələsi sənədin fiziki olaraq fonddan götürülməsi, istifadəçiyə təqdim edilməsi və əks istiqamətdə proses-istifadəçidən qəbul edilməsi, sənədin sağlamlığının yoxlanılması və fonda öz yerinə qaytarılmasından ibarətdir.

İndiyə qədər dünyanın güclü maliyyə ehtiyatlarına malik bir çox kitabxanalarında yuxarıda qeyd etdiyimiz prosesi tam həyata keçirmək üzrə təşəbbüslər olub. Bu istiqamətdə ən son və mükəmməl texniki həllərdən biri ABŞ-nin Şimali Karolina Dövlət Universitetinin Ceyms B.Hant adına Kitabxanasının yeni binasında tətbiq edilən sistemdir. Bu kitabxanada istifadəçi istənilən məkandan elektron kataloqa daxil olaraq özünə lazım olan kitabı seçə, onun rəfdə olduğunu müəyyənləşdirərək sifariş verə bilər. Bu zaman bookBot adlı avtomatlaşdırılmış sistem kitabı xüsusi konteynerdən götürərək veriliş nöqtəsinə təqdim edir. İstifadəçi öz oxucu biletini sistemə təqdim edərək kitabı istifadə üçün götürür.

Kitabxana fondu metal konstruksiyalardan ibarət hündür stellajlarda yerləşdirilmiş kitab konteynerlərindən təşkil olunmuşdur. Stellajların arasında xüsusi qurğu hərəkət edir ki, o, lazımi kitabı yerləşdiyi konteynerdən götürərək gətirir. Burada insan hərəkətinə ehtiyac olmadığı üçün stellajlar arasında kiçik məsafə vardır və döşəmələr yoxdur. Bu səbəbdən fond üçün ayrılmış fəzada adi fondlardan doqquz dəfə az fəzaya ehtiyac var (təbii ki, fondun miqdarının bərabər olması şərti ilə). Bu fond 2 milyon nüsxə kitabın yerləşdirilməsi üçün nəzərdə tutulub.

Çikaqo Universitetinin Rika Mansueto adına Musiqi Kitabxanasında ABŞ-nin Dometic şirkəti tərəfindən layihələndirilmiş və istehsal edilmiş avtomatlaşdırılmış kitabsaxlayıcı və kitabla xidmət sistemi quraşdırılıb. İndiyə kimi, buna bənzər avtomatlaşdırılmış sistemlər ABŞ-nin Missuri Universitetində, Avstraliyanın Makvari Universitetində, Norveç Milli Kitabxanasında tətbiq edilib [2, s.152-153].

Hazırda süni intellekt kitabxanalara və informasiya mərkəzlərinə böyük həcmdə məlumatın səmərəli şəkildə idarə etmək və emal etməkdə kömək edir. Virtual köməkçilər və chatbotlar istifadəçilərə məlumat tapmağa, sualları cavablandırmağa və tövsiyələr verməyə kömək edə bilər. Sİ kitabxana resurslarından istifadəni yaxşılaşdırır və istifadəçi məmnunluğunu artırır [1, s.188].

Süni intellekt kitabxana-informasiya sahəsində yeni xidmətlərin inkişafı və göstərilməsi üçün imkanlar açır. Məsələn, kitabxanaya virtual ekskursiyalar, avtomatik ədəbiyyat tövsiyələri, istifadəçi rəylərinin təhlili və s. Bütövlükdə, kitabxana-informasiya sahəsində süni intellektin tətbiqi kitabxana proseslərini təkmilləşdirməyə, məlumatın əlçatan olmasına və daha yaxşı istifadəçi təcrübəsini təmin etməyə kömək edən bir çox üstünlüklərə malikdir. Bu, kitabxanalara daha məlumatlı qərarlar qəbul etməyə, kolleksiyalarını və xidmətlərini optimallaşdırmağa və istifadəçilər üçün fərdiləşdirilmiş məzmun təqdim etməyə imkan verir [3, s.23].

Gələcəkdə kitabxana-informasiya sahəsində süni intellektin inkişafı gözlənilir ki, bu da onu daha effektiv və istifadəçilər üçün əlçatan edəcək.

Ədəbiyyat

1. *İsmayılov, N.* Süni intellektin kitabxana xidmətlərinə inteqrasiyası /Nadir İsmayılov, Namiyə Xəlilova //Akademik kitabxanaların yeni fəaliyyət istiqamətləri mövzusunda Beynəlxalq elmi konfransın materialları. ADİU Kitabxana-İnformasiya Mərkəzi.- Bakı: “UNEC” Nəşriyyatı, 2023.- S.186-191.

2. *İsmayılova, Ə.* Kitabxana-informasiya xidmətinin elektronlaşdırılması: müasir vəziyyəti və perspektivləri: (M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının təcrübəsi əsasında): tarix üzrə fəlsəfə d-ru e. dər. al. üçün təq. ed. dis.: 3356.01 /Ədibə İsmayılova.- Bakı, 2022.- 177s.

3. *Исмаилова, А.* Преимущества использования искусственного интеллекта в библиотечно-информационной сфере /Адиба Исмаилова //XVII Международная конференция Central Asia – 2024: Интернет и информационно - библиотечные ресурсы в науке, образовании, культуре и бизнесе. Самарканд и Джизак 15-17 мая 2024.- С.17-23.